

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تهیه و تنظیم از : نرگس حقیقی فر
دبیر تاریخ ناحیه سه کرمانشاه

درس ۴

امت و حکومت نبوی در مدینه

هدف

آشنایی با روند شکل‌گیری و عملکرد امت و حکومت نبوی و دگرگونی و تحولاتی را که اسلام در زندگی اعراب مسلمان به وجود آورد.

هجرت پیامبر به یثرب

مدینه یا مدینه‌النبی پیش از هجرت پیامبر به آن شهر، یثرب نام داشت.

هجرت رسول خدا و پیروانش از مکه به یثرب یکی از رویدادهای سرنوشت ساز تاریخ اسلام به شمار می‌رود و زمینه و شرایط مناسبی برای برپایی امت و حکومت اسلامی فراهم آمد.

**مهم‌ترین پرسش‌هایی که درباره هجرت پیامبر به یثرب به ذهن یک مورخ
یا محقق می‌رسد:**

- (۱) چرا یثرب به عنوان مقصد هجرت انتخاب شد؟**
- (۲) شهر یثرب از نظر اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی چه تفاوتی با مکه داشت؟**
- (۳) دلایل استقبال مردم یثرب از دعوت اسلامی و پشتیبانی آنان از پیامبر چه بود؟**

نقشه تاریخی شهر یثرب به هنگام هجرت پیامبر

اوضاع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی

ویژگی‌های یثرب

- ۱- شهر یثرب را تعدادی محله مسکونی تشکیل می‌دادند که کشتزارها و نخلستان‌ها میان آنها فاصله انداخته بود..
- ۲- ساکنان شهر یثرب شامل دو گروه **یهود** و **عرب** بودند.
- ۳- قبیله‌ها و طایفه‌های یهودی و عرب ساکن یثرب نیز از نظر سیاسی **پراکنده** و **مستقل** از یکدیگر بودند.
- ۴- این شهر فاقد یک مرکز و مکان مشورت و تصمیم‌گیری عمومی مانند دارالندوه در مکه بود.
- ۵- هرگاه جنگی میان دو یا چند قبیله پیش می‌آمد، برای مدت طولانی ادامه می‌یافت.
- ۶- یثرب از نظر اقتصادی شهر ثروتمندی نبود.

شغل مردم یثرب:

اغلب مردم آن شهر به **کشاورزی** اشتغال داشتند و از درآمد و رفاه اقتصادی بالایی برخوردار نبودند. همچنین یثربیان برخلاف مکیان، روابط تجاری و سیاسی گسترده ای با قبایل و ساکنان دیگر شهرها و مناطق عربستان و کشورهای همسایه نداشتند.

اوضاع اعتقادی و دینی مردم یثرب:

به لحاظ اعتقادی و دینی، اکثر اعضای قبیله‌های عرب ساکن شهر یثرب پیرو آیین **بت‌پرستی** بودند.

حضور یهودیان در آن شهر، سبب شده بود که بت‌پرستان، اخبار و آگاهی مختلفی درباره تاریخ پیامبران الهی کسب نمایند.

راه حل مردم یثرب برای از بین بردن اختلافات

مردم یثرب که از تفرقه و جنگ به ستوه آمده بودند، اندکی پیش از هجرت، در صد بر آمدند شخصی به نام **عبدالله بن ابی** را به ریاست خویش برگزینند تا پراکندگی آنان را از میان برداشته و امور شهرشان را نظم و سامان دهد؛ اما این تصمیم، هرگز عملی نشد.

چگونگی ارتباط مردم یثرب با رسول خدا:

حضرت محمد (ص) در **سال ۱۱ بعثت**، شش نفر از مردم یثرب را که برای انجام مراسم حج به مکه رفته بودند، به اسلام دعوت کرد. آنان مسلمان شدند و پس از بازگشت به شهر خود به تبلیغ اسلام پرداختند. سال بعد، ۱۲ مرد یثربی، هنگام مراسم حج در مکانی موسوم به **عقبه** در منا، با پیامبر بیعت کردند که در تاریخ به **پیمان عقبه اول** معروف شده است.

در مراسم حج سال **سیزدهم بعثت** نیز، ۷۳ مرد و دو زن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی را بستند که به عقبه دوم مشهور است.

پیامد پیمان عقبه دوم

پیمان عقبه دوم، عمق نفوذ و گسترش اسلام را در یثرب نشان می‌دهد

زیرا شمار قابل توجهی از اعضای قبیله‌های مختلف به ویژه اوس و خَزْرَج در آن حضور داشتند و به احتمال فراوان آنان نماینده عده دیگری نیز بوده‌اند. این در حالی بود که ساکنان یثرب تا آن زمان ارتباط چندانی با شخص پیامبر نداشتند و نمایندگان آنان نیز تنها ملاقات کوتاهی با آن حضرت داشتند.

هجرت پیامبر و پیروانش از مکه به مدینه

پیمان عقبه دوم، پایگاه امن و مطمئنی را برای اسلام و مسلمانان در یثرب ایجاد کرد.

در پی این پیمان، رسول خدا به مسلمانان فرمان داد که به یثرب هجرت کنند.

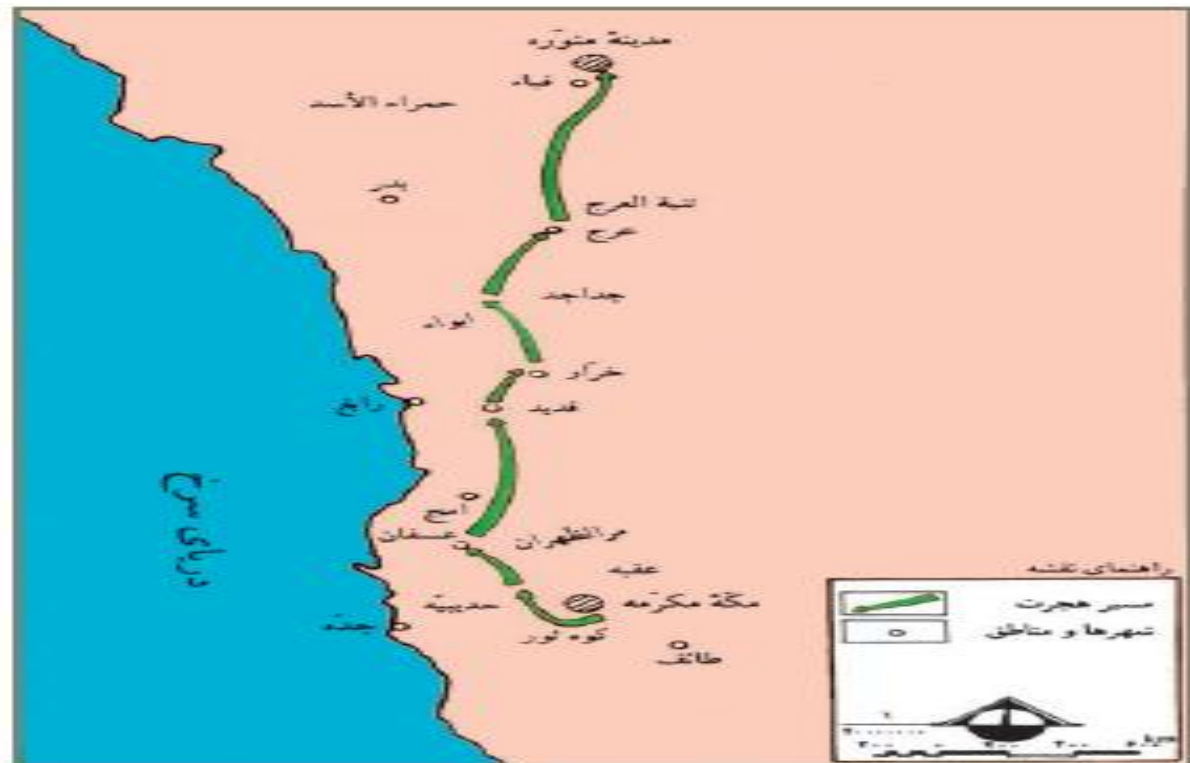
بیشتر هجرت‌ها، مخفیانه و برخی آشکار صورت می‌گرفت.

برخی از مهاجران به همراه خانواده و بستگان خویش و برخی دیگر با ترک خانواده و بستگان اقدام به مهاجرت کردند.

پس از آن تا هنگام فتح مکه در سال ۸ ق. هجرت به مدینه و ترک نکردن آن شهر، یکی از شروط بیعت با پیامبر و پذیرش دعوت اسلام به شمار می‌رفت.

هجرت پیامبر

پیامبر نیز پس از آنکه از دسیسه مشرکان در دارالندوه برای کشتن خود آگاه شد، با فداکاری علی (ع) مخفیانه از مکه خارج و به سوی یثرب حرکت کرد.

چگونگی سکونت مهاجران در مدینه

انصار (مسلمانان اهل مدینه) از رسول خدا و دیگر مهاجران استقبال کردند و در منازل خویش پذیرای آنان شدند.

مسلمانان همگی با اشتیاق فراوان در ساخت مسجد مشارکت ورزیدند.

آن حضرت همچنین زمین‌هایی را که صاحب نداشت، به مهاجران داد که برای خود خانه بسازند و این غیر از زمین‌هایی بود که انصار به مهاجران بخشیده بودند.

برخی از مهاجران بی‌بضاعت نیز در مسجد اقامت گزیدند و به **اهل صُفّه** مشهور شدند.

مسجد النبی در مدینه

برپایی امت و حکومت نبوی

اقدامات پیامبر پس از هجرت به مدینه

در پی سکونت پیامبر و مهاجران در مدینه، اجتماعی از مسلمانان در این شهر به وجود آمد.

اعضای این اجتماع شامل قبیله‌ها و طایفه‌های گوناگونی بودند که برخی از آن‌ها کینه و دشمنی طولانی با هم داشتند.

همچنین علاوه بر مسلمانان، پیروان آیین‌های دیگری مانند یهودیان و بت‌پرستان نیز در آنجا می‌زیستند.

از این رو، رسول خدا، به منظور ایجاد همبستگی میان مهاجران و انصار، هم‌زیستی مسالمت‌آمیز تمام ساکنان مدینه و تأمین نظم و امنیت در آن شهر،

اقدام‌های مهمی انجام داد.

**مهمترین اقدامات پیامبر پس از
هجرت به مدینه**

۲- پیمان نامه عمومی مدینه

**۱- پیوند برادری، تحکیم
وحدت دینی**

پیوند برادری، تحکیم وحدت دینی

پیامبر اکرم در نخستین ماه‌های پس از هجرت به هدف ایجاد هم‌دلی و وحدت دینی میان پیروانش به آنان دستور داد که هر فرد بدون در نظر گرفتن قبیله یا طایفه خود با فرد دیگری پیوند برادری برقرار نماید.

این پیوند گاه میان دو نفر از مهاجران و اغلب بین یکی از انصار و یکی از مهاجران برقرار گردید.

سیره‌نویسان اسامی اشخاصی را که در نتیجه فرمان رسول خدا با یکدیگر برادر شدند، ثبت کرده‌اند؛ از جمله نوشته‌اند که پیامبر، علی علیه‌السلام را به عنوان برادر خویش برگزید.

هدف از ایجاد پیمان نامه عمومی مدینه:

وجود قبیله‌ها و طایفه‌های پراکنده با عقاید دینی گوناگون و پیشین‌های آکنده از اختلاف و درگیری، همواره تهدیدی جدی برای آرامش و امنیت مدینه به شمار می‌رفت. از سوی دیگر، این شهر به عنوان پایگاه اسلام، با خطر جدی حمله دشمنان خارجی و به خصوص مشرکان مکه روبه‌رو بود. از این‌رو، رسول خدا در صدد برآمد مدینه را از نظر سیاسی و نظامی متحد سازد و نظم و امنیت را در آنجا برقرار نماید. به همین منظور پیمان‌نامه‌ای تنظیم کرد و به تأیید مسلمانان و بسیاری دیگر از گروه‌های غیرمسلمان مستقر در مدینه رساند.

پیمان نامه عمومی

پیمان نامه عمومی یا به قول امروزی ها قانون اساسی مدینه، مهم ترین اقدام پیامبر برای تأسیس نظام اجتماعی و سیاسی منسجمی در چارچوب دین اسلام به شمار می رود.
محتوای پیمان نامه

این پیمان نامه، **حقوق و مسئولیت های هر یک از گروه های مسلمان و غیر مسلمان و چگونگی ارتباط آنها را با یکدیگر مشخص می کرد.**

همان گونه که بیان شد، پیمان نامه مدینه، سر آغازی بر تأسیس امت و حکومت اسلامی بود.
پس از آن با نزول تدریجی آیات مربوط به **جهاد**، **خمس**، **زکات**، **جزیه** و ...،
نظام سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اسلام و الگوی حکومتی پیامبر کامل شده.

مخالفت و دشمنی با امت و حکومت نوپای اسلامی

(۱) مشرکان

پس از هجرت پیامبر و یارانش به مدینه، مشرکان قریش همچنان بزرگترین و سرسخت‌ترین دشمنان دعوت اسلامی باقی ماندند. قریش همچنین با بسیاری از قبیله‌های شبه جزیره عربستان و به طور خاص منطقه حجاز روابط سیاسی و تجاری داشت و می‌توانست آنها را علیه مسلمانان تحریک کند. بنابراین، در سال نخست هجری، به دنبال نزول آیات جهاد، رسول خدا تصمیم به تشکیل نیروی نظامی گرفت. در اواخر همان سال مسلمانان چندین عملیات کوچک نظامی و اطلاعاتی در خارج از مدینه انجام دادند.

مهمترین اهداف عملیات‌های پیامبر در مقابل مشرکان و نتایج آن

یکی از اهداف این عملیات‌ها، **تهدید مسیر تجارت مشرکان** مکه به شام و **کسب غنیمت** بود؛ زیرا آنان اموال مهاجران مسلمان را تصرف و غارت کرده بودند.

در نتیجه تداوم سیاست تعقیب کاروان‌های تجاری قریش توسط مسلمانان، سرانجام در سال دوم هجرت جنگ بزرگی میان سپاه اسلام و لشکریان مشرک در مکانی موسوم به **بدر** صورت گرفت.

غزوه بدر

در سال دوم هجرت جنگ بزرگی میان سپاه اسلام و لشکریان مشرک در مکانی موسوم به **بدر** صورت گرفت. در این جنگ، حدود ۳۰۰ رزمنده مسلمان بر ۹۵۰ جنگجوی قریشی پیروز شدند.

غزوه بدر ضربه سنگین و جبران ناپذیری بر قریش وارد آورد و قدرت و موقعیت آنان را در منطقه حجاز تضعیف کرد.

پس از آن، ساکنان آن منطقه گرایش بیشتری به رسول خدا و اسلام نشان دادند.

جنگ احد و خندق و نتایج آن

در سال‌های **سوم و پنجم هجرت**، سپاهی بزرگ از جنگجویان قبیله قریش و قبیله‌های هم‌پیمان آن، به قصد جبران شکست بدر و نابودی اسلام راهی مدینه شدند.

فرماندهی سپاه قریش در این لشکرکشی‌ها به عهده **ابوسفیان** یکی از سران مشرک مکه بود.

مشرکان در غزوه احد به موفقیتی نسبی دست یافتند، اما در **جنگ خندق یا احزاب** با وجود اینکه تمام نیرو و امکانات مادی و معنوی خود را بسیج کرده بودند، ناکام ماندند.

کارزار احد

۷ ثور ۵۳ / ۲۴ مارس ۶۲۵ م

اردوگاه مسلمانان پیش از کارزار

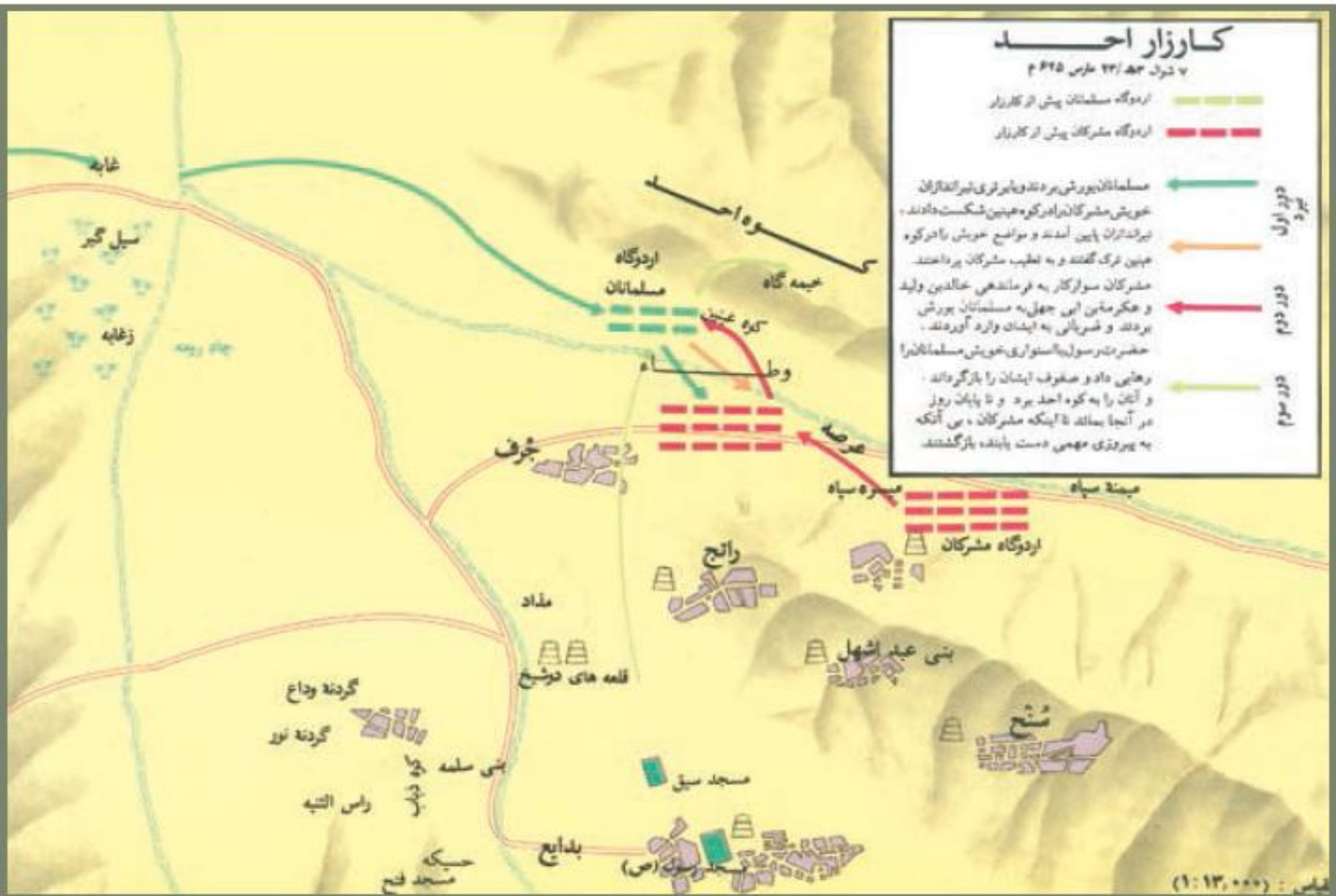
اردوگاه مشرکان پیش از کارزار

مسلمانان یورش بردند و با یزید بن ابی سفيان غلبه کردند و عرش مشرکان را در کوه عین شکست دادند. یزید بن ابی سفيان پناهنده شد و مویز بن عوف را از کوه عین ترک گفتند و به عقب مشرکان پرداختند. مشرکان سوارکار به فرماندهی خالد بن ولید و حکمیه بن ابی العاص به جهت یورش بردند و سربانی به ایستاد وارد آوردند. حضرت رسول با استواری عوف مشرکان را رها کرد و داد و صفوف ایشان را بازگرداند. و آنان را به کوه احد برد و تا پایان روز در آنجا ماند تا اینکه مشرکان به آنکه به یزید بن ابی سفيان دست یافته بازگشتند.

دور اول
یزید

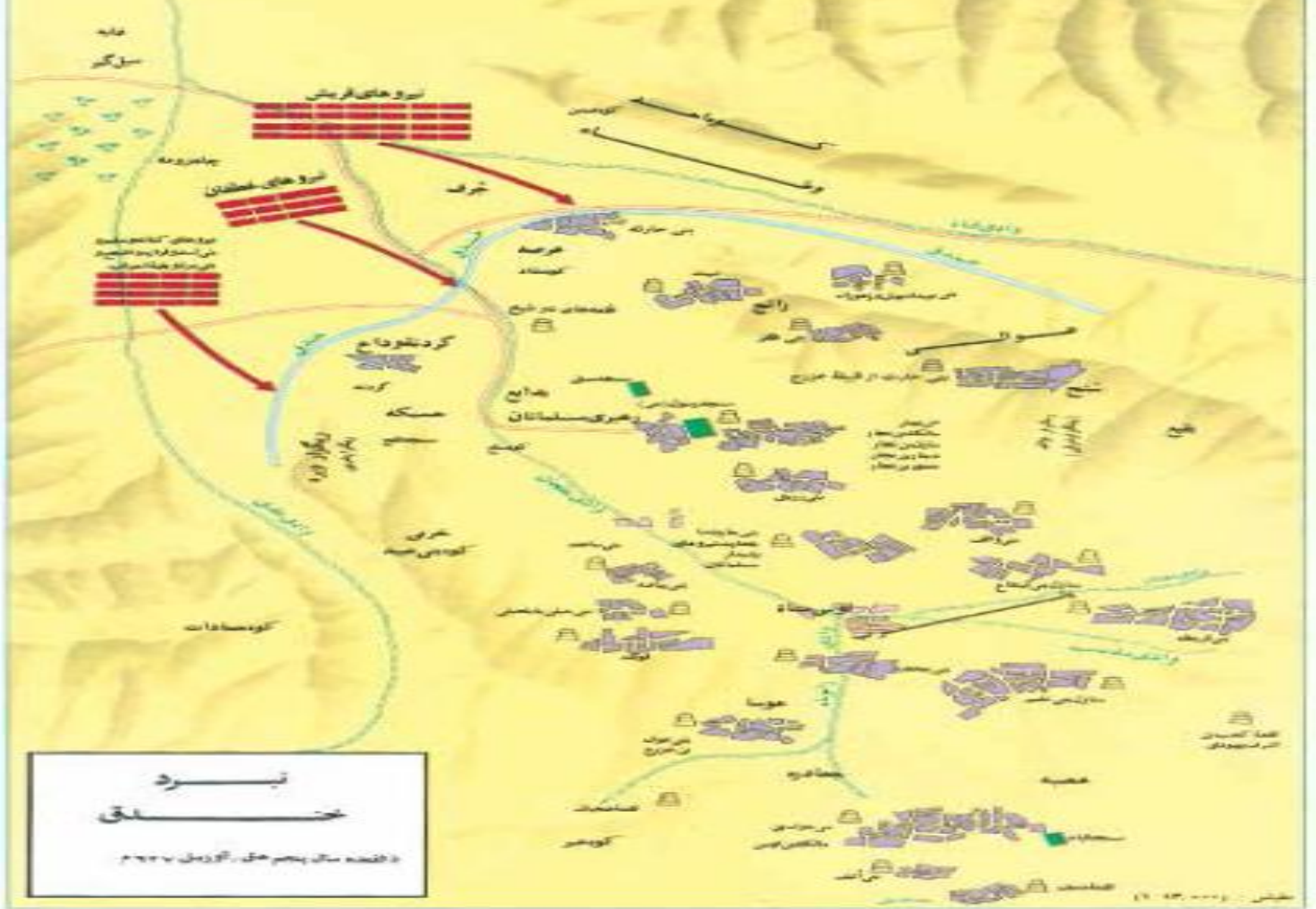
دور دوم
مشرکان

دور سوم
مسلمانان

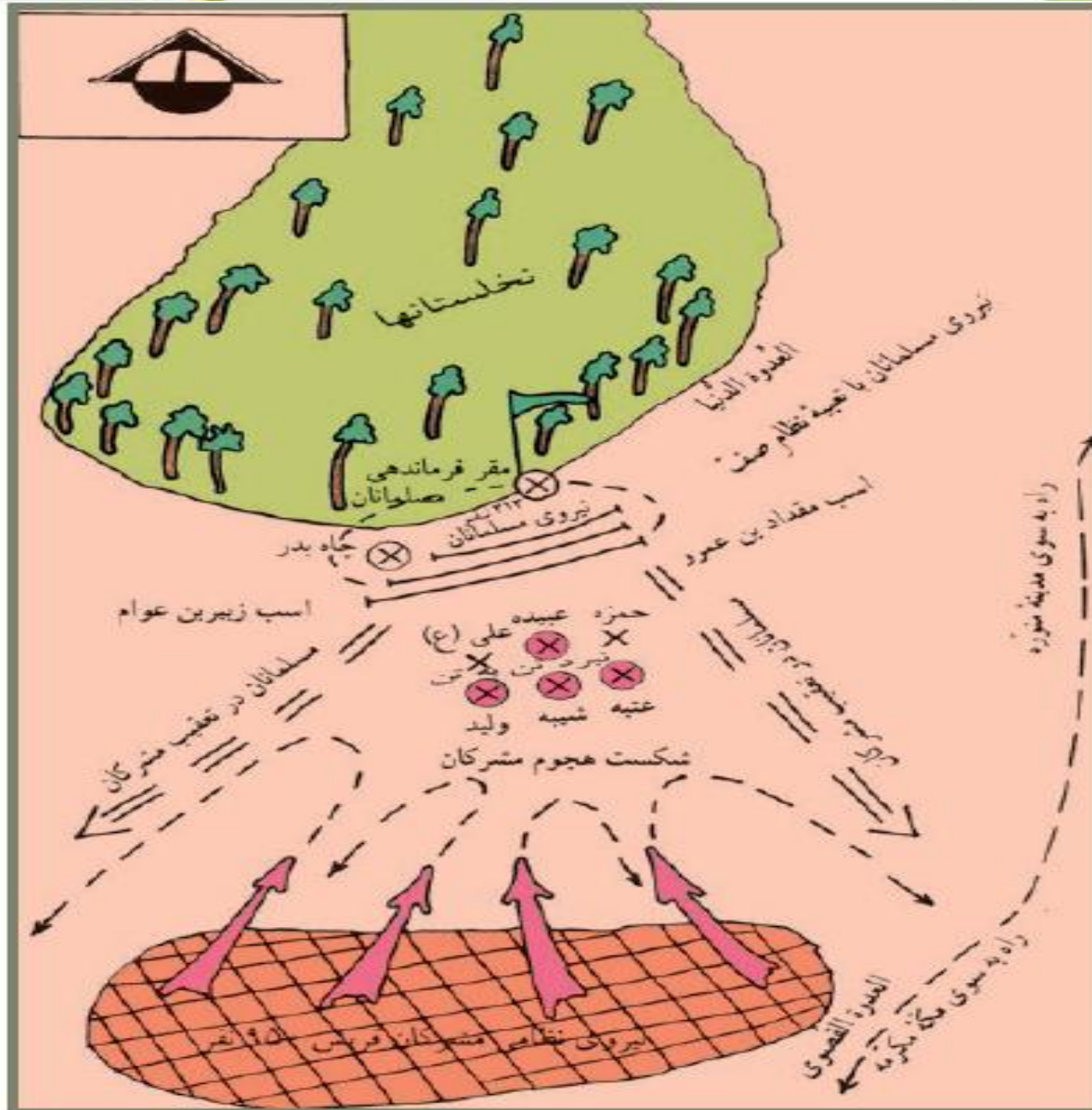

مقیاس : (۱ : ۱۳,۰۰۰)

غزوة أُحُد، مأخذ : اطلس تاریخ اسلام، حسین مونس

صف آرایبی مشرکان و مسلمانان در جنگ خندق

غزوة بدر، مأخذ: اطلس تاریخ اسلام، صادق آیتنوند

منافقان

آیات قرآن، کتاب‌های سیره و منابع حدیثی به برخی از خصوصیات و رفتارهای منافقان اشاره کرده‌اند.

سردسته آنان **عبدالله بن ابی** بود که پیش از هجرت گروه‌هایی از مردم یثرب قصد داشتند او را به ریاست شهرشان برگزینند.

او، پس از پیروزی مسلمانان در جنگ بدر به ظاهر مسلمان شد؛ اما ردپای او در بسیاری از فتنه‌ها و آشوب‌ها آشکار است.

در جریان محاصره یهودیان بنی‌نضیر **عبدالله بن ابی** آنان را به مقاومت در برابر مسلمانان ترغیب نمود و وعده یاری به آنها داد، اما به وعده خود عمل نکرد.

سردسته منافقان همچنین می‌کوشید که انصار را علیه مهاجران تحریک نماید.

او حتی در **غزوهای اُحد و تبوک**، به همراه طرفدارانش از سپاه اسلام جدا شد و در نبرد شرکت نکرد.

یهودیان

اگرچه رسول خدا با یهودیان مدینه پیمان صلح و اتحاد بسته بود، اما برخی از سران یهودی به خصوص رؤسای سه قبیله بزرگ آنان، هرگاه فرصتی پیش می آمد، علیه حکومت اسلامی کارشکنی می کردند.

یهودیان همچنین از هیچ کوششی برای **زنده کردن کینه و دشمنی** میان مسلمانان دریغ نمی کردند.

با تداوم **دسیسه گری** های یهودیان علیه مسلمانان، پیامبر ناگزیر از برخورد با قبیله های پیمان شکن و توطئه گر یهودی شد و طی **سه لشکر کشی** و محاصره نظامی به حضورشان در مدینه پایان داد.

علاوه بر آن، **تغییر قبله مسلمانان از بیت المقدس به سوی مکه**، یکی دیگر از اقداماتی بود که به فرمان الهی و در پی بهانه جویی یهودیان انجام گرفت.

صلح حدیبیه

در ذی القعدة **سال ششم هجری**، پیامبر به همراه جمعی از مسلمانان لباس احرام پوشید و برای انجام مراسم حج راهی مکه شدند. مشرکان قریش مانع ورود آن حضرت و پیروانش به مکه شدند، پس از مذاکراتی که میان دو طرف انجام گرفت. در حدیبیه، پیمان صلحی میان مسلمانان و مشرکان بسته شد. قرآن این صلح را **فتح و پیروزی** آشکار برای اسلام معرفی کرده است.

دعوت سران کشورها

پس از پیمان صلح حدیبیه، حضرت محمد، **سران امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ** را به اسلام دعوت کرد. سفیران رسول خدا، نامه‌های آن حضرت را به پادشاهان ایران، روم، **غسان، مصر و حبشه** و رؤسای برخی **قبیله‌های بزرگ عرب** رساندند. طی سالهای هفتم و هشتم هجری تعدادی از حاکمان محلی در گوشه و کنار شبه جزیره عربستان مانند عمان، بحرین، نجران، یمن و ... یا به اسلام گرویده و یا از طریق پیمان‌های سیاسی و پرداخت جزیه، تابع حکومت مدینه شدند.

فتح مکه و پیامدهای آن

حدود دو سال پس از پیمان حدیبیه، قریش این پیمان را نقض کرد. پیامبر به سرعت سپاهی مرکب از ده هزار تن را برای فتح مکه بسیج کرد. در رمضان سال هشتم هجرت مکه به صورت مسالمت آمیزی، فتح و کعبه از بت ها پاکسازی شد. پس از آن قبیله های اطراف آن شهر نیز به تدریج اسلام پذیرفتند.

فتح مکه و پیامدهای آن

مورخان **سال نهم هجری را سال وفود** یا سال اسلام آوردن قبیله ها نامیده‌اند. در این سال هیئت‌های نمایندگی قبیله های مختلف عرب از هر سو به مدینه آمدند و ضمن پذیرش اسلام، فرمانبرداری خود را از رسول خدا اعلام کردند.

اعلان برائت از مشرکان

استقبال اکثر قبیله های مهم شبه جزیره عربستان از حکومت اسلامی، پیامبر و مسلمانان را در موقعیتی قرار داد که برای **نابودی شرک و بت پرستی** اقدام کنند.

بنابراین، با **نزول سوره برائت (توبه)** در آخرین ماه های سال نهم هجری، رسول خدا به علی علیه السلام مأموریت داد که برای ابلاغ سوره برائت عازم مکه شود.

پس از آن مکه و خانه خدا، حرم اسلامی اعلام گردید که مشرکان حق ورود به آنجا را نداشتند.

اقدام نظامی پیامبر در واپسین روزهای زندگانی

رسول خدا در واپسین روزهای زندگانی خود دستور داد سپاه اسلام به منظور مقابله با تهدیدات رومیان به سوی **سرحدات شام** حرکت کند.

أسامه بن زید را که در آغاز جوانی بود به فرماندهی آن سپاه منصوب کرد؛ اما به دلیل مخالفت برخی از صحابه، این دستور پیامبر در زمان حیات آن حضرت اجرا نشد.

درگذشت پیامبر

حضرت محمد صلی الله علیه و آله، سرانجام در ۲۸ صفر سال ۱۱ در مدینه از دنیا رفت و در یکی از اتاق‌های منزلش به خاک سپرده شد.

روش حکومت‌داری پیامبر

حکومت پیامبر بسیار ساده و فاقد تشکیلات و سلسله مراتب گسترده بود. رسول خدا، کاخ و نگهبان شخصی نداشت.

آن حضرت مسجدالنبی در مدینه را مرکز حکومتی خویش قرار داد و از آن جا به اداره امور می‌پرداخت.

مسجد، مرکز **عبادت**، **آموزش** و **انجام امور سیاسی**، **اداری** و **نظامی** به شمار می‌رفت.

پیامبر، در خیلی از مسائل حکومتی به ویژه **جنگ و صلح**، پس از مشورت با اصحاب و بر پایه خرد جمعی تصمیم‌گیری می‌کرد و از خودکامگی و استبداد اجتناب می‌ورزید.

سپاه و مدیریت امور نظامی پیامبر

در حکومت پیامبر، جهاد و دفاع وظیفه تمام مسلمانانی بود که توانایی انجام آن را داشتند.

مسلمانان به خاطر حضور در سپاه و شرکت در جنگ حقوق نمی‌گرفتند، اما از غنیمت‌های جنگی سهم خود را دریافت می‌کردند. هزینه تأمین جنگ‌افزارهای نظامی مانند سلاح، اسب و سایر تجهیزات جنگی نیز به عهده جنگاوران بود.

آموزش در اسلام

رسول خدا طبق دستور دین اسلام نیز توجه خاصی به تعلیم و تربیت داشت و آن را در اولویت امور قرار داده بود. آن حضرت پس از جنگ بدر، شرط آزادی هر یک از اسیران باسواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده تن از مسلمانان تعیین کرد. پیامبر مرتب معلمانی را برای تعلیم قرآن و احکام اسلام به سوی شهرها و قبایل مختلف می فرستاد. همچنین احادیثی از رسول خدا درباره لزوم کسب و علم و دانش نقل شده است.

منابع مالی و شیوه گردآوری و توزیع آنها

پیامبر منابع مالی محدودی داشت از جمله این منابع:
غنایم جنگی، زکات (صدقات) و جزیه بودند.

چهار پنجم غنایم جنگی میان جنگاوران تقسیم می‌شد و یک پنجم آن (خمس)، به خدا، رسول، خویشان او و یتیمان، فقیران و در راه ماندگان تعلق داشت.

جزیه: مالیات سرانه‌ای بود که به مردان بالغ اهل کتاب (یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان) که به لحاظ مالی توانایی پرداخت آن را داشتند، تعلق می‌گرفت. زکات را مسلمانان می‌بایستی پرداخت نمایند.

خلق و خوی رسول خدا

رسول خدا چهره‌ای گشاده و خنده‌رو و قلبی مهربان داشت. زیاد سخن نمی‌گفت و زبان به نفرین و دشنام و بدگویی نمی‌گشود با همسران خویش مدارا می‌کرد و اهل بیت خود را گرامی می‌داشت. آن حضرت با دشمنان خود، پس از تسلیم شدن، با ملایمت رفتار می‌کرد و در صدد انتقامجویی بر نمی‌آمد. برای نمونه پس از فتح مکه، از گناه دشمنان تسلیم شده و ستمی که به او و مسلمانان کرده بودند، چشم‌پوشی کرد.

خوراک، پوشاک و مسکن آن حضرت بسیار ساده بود.

قرآن از سجایای اخلاقی پیامبر، به عنوان اخلاق عظیم، اسوه و الگوی دیگر مردمان یاد کرده است.

پرسش‌های نمونه

- ۱- زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و دینی استقبال مردم یثرب از اسلام و پیامبر را شرح و تحلیل کنید.
- ۲- هدف رسول خدا از برقراری پیوند برادری میان مسلمانان چه بود؟ و این اقدام چه نتایج عاطفی و اجتماعی داشت؟
- ۳- انگیزه و اهداف منافقان، سران یهودی و مشرکان مکه را از مخالفت و دشمنی با اسلام، مقایسه و نقاط اشتراک و تفاوت آن‌ها را بیان کنید.
- ۴- به نظر شما چرا بعد از فتح مکه، شرط مهاجرت به مدینه از شروط بیعت و مسلمانی برداشته شد؟
- ۵- منابعی را که در این درس از آنها استفاده شده است، فهرست نمایید.

سپاس از همراهی شما

